

Article History

Received / Geliş
01.12.2017

Accepted / Kabul
28.12.2017

Available Online / Yayınlanma
25.01.2018

**THE CONCEPT OF 'DISTRESS' FROM A
METAPHYSICAL PERSPECTIVE: AN
ANALYSIS IN THE FRAMEWORK OF THE
DÎVÂN-I HİKMET**

METAFİZİKSEL AÇIDAN 'DERT' KAVRAMI: DÎVÂN-I HİKMET
ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME¹

Ayten KOÇ AYDIN²
Muhammet Volkan ÖZKAN³

Abstract

As a meaningful being, human lives in the pursuit of a goal/a purpose/an ideal. Not having a goal strips human from their meaning and diminishes them to the position of object. However, as a subject, when human realises the meaning they hold and acts upon it, they have no choice but to become active and continues his life actively. This, without a doubt, is only possible through being a 'person of distress' from a metaphysical point of view. Aside from its physical meaning, the concept of distress has also a metaphysical one. Human have material distress include feeding and shelter. Also, having metaphysical distress like serve conscious and divine love according to the literally of Dîvân-ı Hikmet. Here, the term distress does not point to a state where human faces daily struggles and chores. It does not express challenges and cumbersome tasks human faces in their day-to-day lives. The concept of distress as appears in the Dîvân-ı Hikmet (The Book of Wisdom) has a metaphysical meaning that entirely transcends the physical one. In the Yesevî thinking, distress is not a daily, trivial state to be gotten rid of; on the contrary, it is a desired and praised state of being. In this school of thinking where a person who has no distress is not even considered one, distress is used in the context of metaphysics which is directly linked to the meaning of human. It is a state that gives so much vitality to human that the person becomes grateful and blissful thanks to their distress, and distress becomes hope for the person. As soon as distress disappears, sense dims, secret disappears and life's meaning perishes. For distress is a state which makes a human a person, gives them meaning and emphasizes their ontological integrity. From this point of view, distress is a state of quest which catalyses human and makes them mature. In this study, the concept of distress and its meaning will be treated as they appear in the Dîvân-ı Hikmet and will be scrutinized from a metaphysical point of view.

Keywords: Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Metaphysics, Distress, Human, Meaning.

Özet

Bir anlam varlığı olarak insan, hayatını amaç/gaye/ideal uğrunda sürdürür. Amaçsız olmak, insanı taşıdığı anlamdan uzaklaştırarak onu hayatın bir nesnesi konumuna düşürür. Hâlbuki insan, özne olarak taşıdığı anlamı idrâk edip faaliyete geçtiğinde hayatını aktif olarak sürdürür. Bu da şüphesiz, metafiziksel açıdan 'dert insanı' olmakla mümkündür. Dert kavramının, bilinen fizikî anlamının yanında metafiziksel anlamı da bulunmaktadır. İnsanın, fizikî sahasına giren yeme-içme, barınma gibi maddî dertlerin yanında; Dîvân-ı Hikmet'teki anlamıyla kulluk bilincine ve ilahî aşka sahip olabilmek gibi metafizik mânâda dertleri de bulunabilmektedir. Dolayısıyla buradaki dert, insanın günlük meşguliyetlerinde karşılaştığı, üstesinden gelemediği ve zorlanarak yaptığı işte karşısına çıkan, ona sıkıntı veren bir hâl değildir. Dîvân-ı Hikmet'te geçen "dert" mefhumu, bu anlamın tamamen ötesinde metafiziksel bir mânâyı ihtivâ eder. Yesevî düşüncesinde dert, kendisinden kurtulunması gereken gündelik diyebileceğimiz bir hâl değil, bilakis istenen ve övülen duruma işaret eder. Dertsiz insanı, insan olarak dahi görmeyen Yesevî'nin düşüncesinde dert, doğrudan insanın anlamına ilişkin olarak metafizik bağlamda kullanılır. Bu, insanı diri tutan öyle bir hâldir ki o kişi, derdiyle mutludur ve dert, insan için bir umuttur. Dert gittiği anda anlam da gidecek, sır

¹ Bu araştırma, 3-5 Kasım 2017 tarihlerinde Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirin düzenlenmiş hâlidir.

² Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-mail: aytenaydin@gazi.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: muhammet.volkan.ozkan@gazi.edu.tr

kaybolacak, hayatın mânâsı yok olacaktır. Çünkü dert, insanı insan yapan, ona bir mânâ yükleyen ve insanın ontolojik bütünlüğüne vurgu yapan bir hâldir. Bu açıdan dert, Yesevî'ye göre insanı harekete geçiren, kemâle erdiren bir arayış hâlidir. Bu çalışmada dert kavramı, Dîvân-ı Hikmet'te geçen anlamıyla ele alınacak ve metafiziksel açıdan irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Metafizik, Dert, İnsan, Anlam.

Giriş

Dîvân-ı Hikmet, Ahmed Yesevî'nin söylemiş olduğu hikmetli sözleri içine alan bir eserdir. Bu eser, Türk-İslâm coğrafyasında, Kutadgu Bilig'den sonraki en eski metin olması hasebiyle önemlidir (Köprülü, 1993: 119). Yapıtta, Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonraki kültürlerini, dünya görüşlerini, hayat anlayışlarını, inanç sistemlerini yani bir bütün olarak anlam dünyalarını görmekteyiz.

Ahmed Yesevî, XII. yüzyılda Orta Asya'da hayat sürmüş mühim bir Türk mutasavvıfıdır. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber - yaygın kanaate göre - XI. yüzyılın ikinci yarısında, Türkistan'ın Çimkent şehrinin doğusunda bulunan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir (Eraslan, 2000: 6-7). Uzun bir tasavvufi eğitimin ve yetiştirdiği binlerce talebenin ardından yine bu coğrafyada vefat etmiştir. Bulunduğu coğrafyada, insanlara dinî ve ahlâkî öğütler verdiğinden 'Pir-i Türkistan' diye anılagelmiştir. Yesevî, dönemin din ve kültür dili olan Arapça ve Farsça yerine, öz Türkçe ile insanlığa seslenmiştir. Türkçeyi irfânî bir dille yoğuran Yesevî, onu hikmetin dili haline getirmiştir.

Dîvân-ı Hikmet, halkın diliyle söylenmiş, didaktik/öğretici nitelikteki sözlerden oluşmaktadır. Dîvân-ı Hikmet'in yazılı tek nüshası olmadığından içeriğindeki hikmetlerin tamamı Yesevî'ye isnat edilemez. Ancak Köprülü'nün belirttiğine göre Dîvân-ı Hikmet'teki manzumelerin hepsi, Yesevî'ye ait olmasa bile şekil, ruh ve muhteva bakımından aynı özü paylaşmaktadır (Köprülü, 1993: 125). Bu sebeple Dîvân-ı Hikmet, bir 'hikmetler kitabı' olarak Ahmed Yesevî ve onun takipçilerine mâl edilebilir. Böylece hikmetler, tek bir şahsa ait olmaktan çıkmış ve aynı mayadan beslenen ortak bir düşüncenin ürünü olmuştur.

Çalışmamızda, Yesevî düşüncesinin ürünü olan Dîvân-ı Hikmet çerçevesinde metafiziksel açıdan 'dert' kavramı incelenecek olup araştırmada Dîvân-ı Hikmet'ten seçilen parçalar, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi tarafından UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) 2016 Hoca Ahmed Yesevî Yılı anısına yayına hazırlanmış "Dîvân-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî" eserinden alınmıştır. Bu eseri seçmemizin nedeni, Yesevî hikmetlerinin bir arada bulunduğu kapsamlı bir çalışma olması ve yeni bulunan hikmetleri de içeriğinde barındırmasıdır.

Araştırmamız, nitel bir içerik analizine dayanmaktadır. Bu sebeple Dîvân-ı Hikmet'in içinde geçen dert ve ona eşlik eden diğer kavramların (gam, sıkıntı, tasa, elem, meşakkat, mihnet, cefâ vb.) anlam bağıntısı tespit edilmiş, böylelikle Dîvân-ı Hikmet'teki dert mefhûmuyla kastedilen metafizik bir bağlama ulaşılmıştır. Dîvân-ı Hikmet'te dert ve ona eşlik eden diğer kavramlarla ne anlatılmak istenmektedir? Dert mefhumu, kullanıldığı bağlam itibarıyla fizikî gerçekliğe mi yoksa metafizik bir mânâya mı sahiptir? Kısacası Ahmed Yesevî'nin derdi nedir ve neden kaynaklanmaktadır? Bu soruları yanıtlamak, araştırmamızın gayesi olacaktır.

Fizik-Metafizik Yönüyle İnsan ve Metafiziksel Anlamda 'Dert' Kavramı

İnsan, madde ve mânâdan müteşekkil bir varlıktır. Bundan sebep, 'madde' ile 'mânâ' arasında süregiden bir hâldedir. Bir yönü ile mevcut âleme, diğer bir yönü ile de mutlak âleme bağlıdır (S. Ahmet Arvası, t.y.: 53). Bedeni/fizik tarafı ile mevcut âleme; ruhî/metafizik yönü ile de mutlak âlem ile irtibatlıdır.

Metafizik yani fizik-ötesi, 'fizikten sonra gelen' anlamını taşır. Metafizik, "tabiatın üzerinde bulunan yahut gözle görülen, el ile duyumsanan maddi ve tabii şeylerin üzerinde ve ötesinde olan şey demektir." (Baha Tefik, 2014: 247). Bu mânâda metafizik, görünenin ardındaki görünmeyeni idrâk etme, duyumsama ve keşfetme faaliyetidir.

Dert ise, insana maddî veya mânevî eziyet veren her türlü ahvâle denir (Muallim Nâci, 2009: 109). Bu açıdan dert, genel anlamıyla maddî ve mânevî/metafizik olarak ayrılabilir. "Birincisi sahip olamamaktan, yememekten, giymemekten ileri gelen maddî bir ızdıraptır ki buna ekonomik ızdırap da diyebiliriz. ... ikinci ızdırabımız metafizik bir ızdıraptır, beşeriyetin felsefî ızdırabıdır." (Ali Şeriatî, 2016: 278-279). Dolayısıyla insanın, yeme-içme, barınma, sosyo-ekonomik durum gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik maddî dertlerinin yanında; bir de onun özüne ilişkin olan ve kendi varoluşunu gerçekleştirmesine imkân veren metafizik anlamda bir 'dert'i de bulunmaktadır.

Ancak söz konusu insan olunca metafizik anlamdaki dertlerin inkişâfı için öncelikle fizikî kaygıların giderilmiş olması gerekmektedir. Çünkü "her sınıf, her fert yoksunluktan, fakirlikten, biçarelikten kurtulduğu ölçüde mânevî, felsefî ve insanî perişanlığa yakayı kaptırmaktadır." Bu açıdan insan varlığı için maddî güvenlik olmadıkça mânevî/metafizik dertler iş göremez. Dolayısıyla fizikî dertler, metafizik dertlerden önce gelir. Maddî/fizik kaygılarını gideren insan, bir üst basamakta metafizik anlamda derdiyle hem-hâl olacaktır. Bu öyle bir hâldir ki, "artık böyle bir kimse için 'Ne yiyeyim, ne yapayım, para için hangi kapıyı çalayım?' gibi sorular yerini 'Ben neyim, niçin yaşıyorum, neden bu dünyaya geldim, bu dünya nedir, Tanrı kimdir, alınyazısı nedir, mana ne demektir, yaşamam neye yarar, nasıl yaşamalı?' türünden sorulara bırakmaktadır." (Ali Şeriatî, 2016: 279).

Dîvân-ı Hikmet'te Bir Arayış ve 'Dert' Varlığı Olarak İnsan

Beşeriyet tarihi boyunca bilinçli her ferdin mutlaka bir derdi/sıkıntısı olmuş ve her daim, kendini dertten kurtaracak, ona ferahlığın yolunu açacak bir arayış içerisine girmiştir (S. Ahmet Arvasi, t.y.: 76). Bu bağlamda insan, salınım halinde olan bir arayış varlığıdır. Derdi, anlam arayışıdır. Devâsı da anlamını bulmaktır. Ancak bulmak, esas maksat değildir. Asıl olan yolda olmaktır yani arayış hâlidir (Fazlıoğlu, 2015: 15). Bu hâl, insan için önemli bir dert kapısı olmakta ve varoluşsal yolculuğunda kaybettiği anlamını bulmak için aynı zamanda yolculuğuna bir azık olmaktadır.

Yesevî düşüncesinde dertli insan, bir arayış içerisinde olan varlıktır. Esasında buradaki dert, insan-ı kâmil olma yolundaki arayışın derdidir. Bu sebeple dert, bu felsefede arzulan bir hâldir. Nitekim Yesevî, Dîvân'ında, "Ey âşık, derd ve hâlet peydâ eyle" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 442) demektedir ve "cefâ ve sıkıntı ile olsan gece gündüz" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 181) diyerek dert halinin sürekli olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Yesevî sisteminde dert talibi olmak, yani derdi talep etmek, bir arayış ve anlam varlığı olarak insanın amacı olmaktadır. Yesevî, "cevr ve cefâ, derd ve mihnet, gâm iste" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 376), "derd hâlini ortaya çıkarıp yürür olmalı" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 213), "dert hâli ortaya çıkarıp yola gir" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 203), "derd ve hâlet peydâ kılıp yürür olur" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 377) gibi söylemleriyle metafizik mânâda dert yüklenmek gerektiğini dile getirip dert hâli ortaya çıkarmanın gerekliliğini vurgular. Yesevî'nin dert ve hâl kavramlarını birlikte ele almasındaki gaye, derdi sadece kavı/söz ile değil; aynı zamanda mânâ ile yaşamak gerektiğini de belirtmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Zira dert, Yesevî'ye göre insanı harekete geçiren, kemâle erdiren, niçin yaşadığının farkına vardırın, sözden yaşantıya ulaştırın, onu diri tutan ve ona bir mânâ kazandırarak anlam veren bir arayış hâlidir.

İnsan, bilinciyle ve yapıp ettikleriyle bir anlam varlığıdır. Varoluşuyla birlikte her insan, kendi anlamını beraberinde getirir. Aslında insanı bir anlam arayışına sürükleyen temel çaba, 'dert'tir. Dert, insanı harekete geçiren; bir gaye/ideal uğrunda hayat sürmesini sağlayan ve hedefe odaklanıp işiyle meşgul olmasına imkân veren bir hâldir. Ancak bu dert, maddî değil; metafizik/mânevî bir derttir. Zira Yesevî'ye göre "mâl ve pulu dert eylemez âşık kişi" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 145). O, Dîvân-ı Hikmet'te "dünyâ derdini tepesim gelir" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 137), "akıllı isen dünyâ için yeme gâm" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 176), "gece-gündüz âhiretin gamını çek" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 202), "gerçek âşıklar dünyâ derdini aslâ almaz" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 135), "dünyâ tasasını terk eyledim" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 86) demektedir. Dolayısıyla gerçek dertli, dünya derdine meyletmeyerek "dünyâ derdini arkada bırakıp gözünü yumup" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 194) metafizik olanın derdini yüklenerek onunla hem-hâl olan kişidir.

Metafizik Bir 'Dert': Dîvân-ı Hikmet'ten Yansımalar

Yesevî, insanı dert ile özdeşleştirir. Onun anlam dünyasında insan olmak demek, esasen dert ile yüklü olmak demektir. Dert, bu şekliyle düşünüldüğünde kemâle açılan bir kapı olmaktadır. Çünkü insanı pişiren, onu zirvelere kanatlandıran kendisiyle mücehhez olduğu ıstıraptır. Bu öyle bir haldir ki insan bunu 'ganîmet' bilmelidir. Zira dert, aşkın/transandantal/müteâl bir mânâyı kazanmaya imkân veren umuttur:

"Kul olsan sıkıntı çek gâfil insân,

Akıllı isen ganîmetdir sana şu dem" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 70).

Yesevî Dîvân'ında ışk (aşk) sahibi olmak, aynı zamanda dert sahibi olmak anlamına da gelir. Nitekim o, ışk sahibinin özelliklerini anlatırken "âşıklara dert ve belâ âfet gerek" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 247), "ârif âşık dert ü elem çekti olmalı" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 151), "gerçek âşıklar rahatı bırakıp, mihnet ister" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 452), "hor görülmek-ağlamak meşakkattir dâima işi" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 186) diyerek bu durumu dile getirmektedir. Bu bağlamda "âşıkların işidir süz ve güdâz" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 151) diyen Yesevî, âşıkların/dertlilerin temel karakterini ıstırap ve acı çekmek, derdi talep etmek olarak niteler.

Dertsiz insanı, insan olarak dahi görmeyen Yesevî, esasında bu ifadesiyle mühim bir anlayışa dikkat çekmektedir. Şöyle ki Yesevî düşüncesinde, insanı insan yapan temel şart, derttir. Dertsizlik kabul edilemez bir hâldir. Çünkü dert, insana yol gösterir ve istikametten sapmadan 'yol'da olmayı gerektirir ve Yesevî'nin deyişleriyle de "yola giren sonunda murâd bulur" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 183). Bu bağlamda dert, insanı bir anlam arayışına sürükler. Işk sahibi kılar. Kendini bilmeyi öğretir. Bu sebeple dert, Yesevî felsefesinde insanı olgunlaştıran bir ruh hâline işaret eder:

"Dertsiz insân insân değil, bunu anlayın,

Aşksız insân hayvân cinsi, bunu dinleyin" (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 144).

Dertsiz olmak, Yesevî düşüncesinde varlığının bilincinde olmamak anlamına gelir. Çünkü insan, derdi oranında anlam taşır. Eğer derdi yoksa taşıdığı anlamın farkında değil demektir. Bu açıdan dertsiz insan, niçin yaşadığının ve hayatın anlamının farkında olmayan kişidir. Hâlbuki Yesevî siteminde metafizik anlamda bir dert sahibi olmak, insanı insan kılan temel hususiyetlerdendir. İnsanı dert sahibi kılacak nitelikte olan hikmetler de derdi olanlar içindir (Çetinkaya, 2017: 16). Gerçek dertliye devâ niteliğinde olup dertsizlerin hikmetten nasibi yoktur. Dolayısıyla dertsiz hikmet söylemek, hikmeti zayıf etmek mânâsına gelir. Bu sebeple dertsizlikten ve dertsizlerden uzak olmak gerektiğini belirten Yesevî, dertsizlere kıymet vermeyip bu durumu Dîvân'ında çeşitli sözlerle ifade eder:

“Derdi yok dertsizi görsen kaç ve uzak ol” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 242) / “Eğer yürekte olmasa yüz derd yarası, - Sakın, kaç onu hem-dem deme” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 262) / “Gerçek dertliler dertsizliği göze almaz” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 215) / “Gerçek dertliler dertsizleri göze iştirmez” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 378) / “Ârif âşık öz cânını ateşe yakmaz, - Dertsizlere çakmağını yakıp çakmaz” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 184).

Yesevî anlayışında dert bir sırdır ve ehline açıktır. İnsanın dert sahibi olabilmesi için öncelikle kendini bilmesi gerekir. Bu açıdan dert, özünü bilip kendini tanımakla başlar. Kendini bilen, kendi imkân ve sınırlarını ihâta eden varlık, taşıdığı anlamın farkına varacak böylelikle sırlı bir derde mâlik olacaktır. Dertsizler ise bu sırdan yoksun olan kimselerdir ve dert, ehline açık bir sır olduğundan bu sırda sahip olmayan kimselere izhâr edilmemelidir:

“Aşk dertini dertsizlere söyleyip olmaz;

Bu yolların engeli çok, geçip olmaz;

Aşk cevherini her nâmerde satıp olmaz;

Habersizlerin aşk kadrini bildiği yok” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 278).

Yesevî anlayışında dünya; dinlenilecek, ferahlık bulunacak, sürekli bir sürur hâli içerisinde olunacak bir yer değildir. Zira o, Dîvân-ı Hikmet’te, “ey dostlar bu dünyada dinlenmek yok” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 65) demektedir. Yine onun ifadesiyle dünyada “cefâ çekmeden, mihnet görmeden râhat yoktur” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 349). Dolayısıyla bu felsefede dünya; dert, gam, ıstırap, elem, meşakkat çekerek olgunlaşma yeridir. Türlü dertlere müptelâ olup mihnet çekerek kemâle erme/pişme yeridir. Bu sebeple de dert, istenen bir hâldir:

“Ey âşık bu dünyada sıkıntı çek,

Çektiğin sıkıntı ve eziyetleri râhatlık bil

...

Bu yolların belâsıdır kaygı sıkıntı,

Sıkıntı çekip cefâ çeken görür râhat” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 175).

Mânâ ufku ulaşmanın ıstırap ile olacağına bilincinde olan Yesevî’ye göre, meşakkat çekmedikçe, zorluğa rızâ göstermedikçe dert sahibi olunamaz. Kendinde dert hâlinin neş’et etmesini dileyen varlık, sıkıntı ve mihnete katlanmalıdır. Ancak böylelikle kendini emana ulaştıracak bir dert hâlini ortaya çıkarabilecektir:

“Böyle zorluk çekmedikçe vaslı nerde?”

Hizmet kılmadan peydâ olmaz hâl derdi” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 65).

Dert, dışarıdan bir kuvvetle alınabilecek, sahip olunabilecek bir hâl değildir. Uğruna çaba sarf ederek, içeriden bir taleple katılım göstererek bağlanılan hâldir. Yesevî, bunu; “Allah derdi satılık değildir, satıp alsan” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 86) mısra ile dile getirir ve yaratıcının rızasının da ıstırap insanı olmaktan, dert ile hem-hâl olmaktan geçtiğini; “Hak rızâsı budur aşk dertini eyleseniz” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 88) dizesiyle anlatır.

Yesevî, “benim hikmetlerim dertliye dermân” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 489) diyerek hikmetlerinin gerçek dertliye devâ olacağından söz eder. Dolayısıyla Yesevî, ‘gerçek dert’ ve ‘sahte dert’ ayrımı yaparak ikisini birbirinden ayırır. Sahtelik, riyâkârlık, yalancılıktan şikâyet ederek ışık, sıdk, çın (gerçek, katıksız, öz) ve samimiyet sahibi olarak yaşanması gerektiğini belirtir. Bu açıdan Yesevî, dönemini sahteliğe, riyâkârlığa ve yalana büründüğü için eleştirir. Metafizik anlamdaki dert dahi sahtedir ona göre.

Bu sebeple sık sık 'gerçek dert' vurgulaması yapar ve Dîvân'ının çeşitli yerlerinde şöyle der:

“Gerçek dert ile hasta ol, devâ kılınsın” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 465) / “Gerçek dertliye kendim ilâç, kendim dermân” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 144) / “Gerçek dertliyi Allah sevip kulum dedi” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 275) / “Gerçek derdliler devâ sormayıp, cefâ diler” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 427) / “Gerçek dertliden dert ve mihnet çekesim gelir” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 382).

Gerçek dert sahibi olmanın göstergelerinden biri ışık yolunda meşakkat çekmektir. Zorluğa râzı olmaktır. Elemi hoş görmektir. Diğer bir gösterge ise söz ve eylem birlikteliğine sahip olmaktır. Zira Yesevî, “gerçek dertlinin işidir söz ve icrâat”, (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 67) diyerek gerçek dertlinin vasfında ilim ve amel birlikteliğine dikkat çekmektedir ki bunun da hikmet mefhumuyla irtibatı vardır. Zira hikmetin anlamlarından biri de “sözde ve fiilde isabet” (Kutluer, 1998: 505) demektir.

Yesevî, bir hikmetinde “bilmem ki hâlim ne olur” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 170-171) sözünü sık sık tekrarlar. Çünkü yaptıklarından hesaba çekilme işi, onun temel endişesi/derdidir. İnsan, ‘tahkîk el-zât’ yapmadan yani kendi içine dönüp düşünmeden kendiyi hem-hâl olmadan yani kendini bilmeden, kendindeki sırrı fark etmeden kendini hesaba çekemez. Metafizik mânâdaki dert ise yapılan iç muhasebenin akabinde meydana gelen bir hâldir. Yesevî bu sırrı idrâk edip kendini hesaba çekerek “ölmeden önce cân vermenin derdini çektim” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 63) demektir.

Yesevî'nin metafizik bağlamdaki derdine ilişkin en açık bir biçimde tebârüz eden sözü; “gerçek dertlinin aslını sorsan, Allah derdi” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 465) dediği mısraıdır. Hatta o, “Allah diye derdi ile ölüp gitsem” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 157) diyerek ıstırabını net bir şekilde açığa vurmaktadır. Onu yakıp kavuran, dert sahibi olmasını sağlayan, ilahî bir aşka dayanan, bağlanarak katıldığı yüce yaratıcıdır.

Yesevî'nin diğer bir derdi ise günahattan ve nefis'ten kaynaklanmaktadır. İnsan, nefis taşıması hasebiyle zaman zaman hatalar işleyebilmekte, arzularının esiri olabilmekte ve kötü hasletleri bulunabilmektedir. İşte bu durum Yesevî'ye göre bir dert sebebidir. Bu dert, nefsin istekleriyle mücadele etmenin derdidir. O, Dîvân-ı Hikmet'te; “günâh derdi sakat kıldı hasta oldum” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 60) diyerek nefis mücadelesini şöyle dile getirmektedir:

“Kul Hoca Ahmed, nefsten dâimâ ayrı ol,

Kavrulup pişip derdi ile tamâm ol,

Gece gündüz dinmeden ağlayıp kul ol,

Derdini çeksen, Tanrı senden râzıdır.” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 283).

Yesevî'ye göre dert, bir ıstırap olmakla beraber aynı zamanda dermânın da kapısı olmaktadır. Zira o, “kendimi derde saldım, buldum dermân içinde” (Dîvân-ı Hikmet, 2016: 156) diyerek derdinin esasında dermânı da barındırdığına dikkat çekmektedir.

Sonuç

Netice itibariyle; insanın maddî dertlerinin yanında bir de onu insan kılan ve onun özüne ilişkin olan metafizik anlamda bir derdi de bulunmaktadır. Yesevî düşüncesinde metafizik anlamdaki bu dert, insan-ı kâmil olma yolunda insanın kararlılığını gösteren, onu bir anlam arayışına sürükleyen çaba olmaktadır.

Yesevî, Dîvân'ında, dünya derdini bir kenara koyarak metafizik anlamda dert talibi olmakta ve bu dert ile hem-hâl olmayı dilemektedir. Zira onun anlayışında, insana kendi ve kendi olmayan hakkında farkındalık bilinci ve mânâ kazandıran derttir.

Derdi, ışk sahibi olmada önemli bir merhale olarak gören Yesevî'de, dertlinin temel özelliği, ıstırap insanı olarak belirlenir. Bu hâl, istenen bir durum olduğu için de asla şikâyet etmeyip sabır ile mihnete katlanarak kurtuluşun kapısını açacak bir umuda sahip olunmalıdır. Sahtelikten her daim gem vuran Yesevî, dönemindeki metafizik anlamdaki derdi de bir tür sahteliğe büründüğünü belirterek gerçek dert sahibi olmayı arzular.

Dîvân-ı Hikmet'te geçen metafizik dertler; aşk derdi, cemal derdi, ölüm düşüncesi / ecel derdi ve bununla ilintili olarak kendini hesaba çekme derdi (ölmeden önce ölmek), sahte dertten sıyrılıp gerçek dert sahibi olma ıstırapı, günah derdi, kulluk derdi, nefis derdi ve nihayetinde Allah derdi etrafında toparlanabilir.

Kaynakça

- Ali Şeriati. (2016). *İnsan*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Baha Tevfik. (2014). *Muhtasar felsefe*. (G. Eren, & A. Utku, Çev.) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çetinkaya, B. A. (2017). *Bilgelik Pınarı Yesevî Ahlâkında Kadîm Değerler*. İstanbul: H Yayınları.
- Eraslan, K. (2000). *Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Soruların peşinde*. İstanbul: Papersense.
- Hoca Ahmed Yesevî. (2016). *Dîvân-ı Hikmet*. (M. Tatçı, Dü., & H. Bice, Çev.) Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Köprülü, F. (1993). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kutluer, İ. (1998). "Hikmet" maddesi. *İslâm Ansiklopedisi içinde*, 17, 503-511. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Muallim Nâci. (2009). *Lügat-i Nâci*. (A. Kartal, Dü.) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- S. Ahmet Arvasi. (tarih yok). *Diyalektiğimiz ve estetiğimiz*. şehir bilgisi yok: Türkmen Yayıncılık.